

Zwarte bij Gaat de oerbij van Bosland de Vlaamse honingbijen redden?

Heks onder de bijen is redder in nood

België heeft maar één inheemse honingbij: de zwarte bij. Alleen was die bij door een kwalijke reputatie tot voor kort bij de imkers niet geliefd. Tot sommigen in de gaten kregen dat onze eigenste oerbij wel eens de redding voor de honingbijpopulatie in Vlaanderen kan zijn. En Bosland speelt daar – als énige spermabank vol zwarte darren om de zwarte koninginnen te bevruchten - een sleutelrol in.

Door Mireille Maes

Winnie de Pooh heeft er volgens Dylan Elen veel mee te maken gehad dat hijzelf als klein mannetje al helemaal gek van bijen was. In zijn heel jonge jaren wist de ‘allegaagse’ Carnicabij hem te boeien, maar toen hij zich meer ging verdiepen in de kunst van het imkeren ging al zijn aandacht naar één honingbij: de zwarte bij. De enige bij die met recht en reden aanspraak kan maken op de titel West-Europese oerhoningbij.

Waarom eigenlijk?

“Na het einde van de ijstijd was de zwarte bij de enige soort die West- en Noord-Europa kon bevolken. Eeuwenlang waren deze bijen de enigen die hier honing produceerde. Simpelweg omdat de andere honingbijondersoorten na die laatste ijstijd de Pyreneeën, de Alpen en de Karpaten niet over geraakten. Maar sinds de tweede helft van de 19de eeuw kwam de zwarte bij ineens in een verdomhoekje.”

Hoezo?

“Het winnen van honing was voor veel boeren een extra bron van inkomsten. En de Italiaanse honingbij, de Ligustica was productiever. Simpel uitgelegd, de imkers wilden meer honing produceren met evenveel bijenvolken. Vanaf 1850 is men begonnen met het importeren van honingbijen van elders. Eerst de Italiaanse, later de Oost-Europese Carnica en nog later Buckfast, die laatste is een mix van allerlei ondersoorten.”

En hoe liep het af met de zwarte bij?

“Die lieten ze links liggen. Onze eigen honingbij was het zwarte schaap van de bijenvolken. De uitheemse honingbijen wonnen veel terrein en de zwarte bijen verbasterden: zwarte koninginnen werden bevrucht door darren van de uitheemse honingbijen. Na verloop van tijd werden die bastaarden tevens agressief. Echter, ondanks dat het ondertussen bastaarden waren, werd verteld dat het de zwarte bijen waren die agressief waren. Die onterechte slechte reputatie volgt haar nog steeds op de hielen. Eind jaren 1970 besloot men de bastaarden te vervangen door de Carnicabij uit West-Duitsland, die was eerder gebruikt door de nazi's om de zwarte bij in het Derde Rijk te vervangen. Later volgde nog de Buckfast bij. Een mix van allerlei bijensoorten zelfs vanuit Azië.”

“De exotische honingbijen die hier momenteel nog de dienst uitmaken, worden door allerhande virussen en ziekten belaagd. Maar de zwarte bij hoort hier thuis”

Waarom dan ineens die interesse van jou voor onze eigen oerhoningbij?

“Ik was zeker niet de eerste. Ik hoorde erover op een congres in Roeselare. Alleen geloofde ik de man die vertelde dat er met die zwarte bij aangenaam te werken was eerst niet. Ik lachte ermee. Net zoals de meeste mensen ging ik helemaal mee in dat verhaal van gevaarlijke bij. Maar ik imker vanuit een ecologisch perspectief. En ja, ergens had die man mij wel geprikkeld met zijn verhaal over onze bedreigde inheemse zwarte bij. Ik wilde zelf wel eens testen of die zwarte bij inderdaad zo onhandelbaar was als haar reputatie deed vermoeden.”

En?

“Eerste probleem was natuurlijk een genetisch zuiver zwart bijenvolkje vinden. Niet zo evident. Er bleken nog twee plekken te zijn met een resterende populatie zwarte bijen: het waddeneiland Texel en de regio rondom het Waalse Chimay. Beiden logische plekken. Texel is een eiland en dus moeilijk bereikbaar voor honingbijen vanop het vasteland, de imkers waren er bovendien niet echt tuk op importeren. Wat de regio Chimay betreft is de hypothese dat de boeren geen geld wilden steken in het

aankopen van uitheemse honingbijen. In beide populaties is er wel een beetje hybridisatie, maar de zwarte bijen zijn toch voor plusminus 90% zuiver. Ik ben uiteindelijk begonnen met drie zwarte bijenvolken in 2012. Intussen heb ik er 60. Ik wil geen andere honingbijen meer. (lacht)”

Mochten jullie die bijen daar gewoon gaan halen?

“Zo simpel ging het niet. (lacht) Chimay is gelukkig al sinds 2004 een reservaat voor de zwarte bij, tevens het enige in de Benelux tot op heden. Enkel de zwarte bij mag er worden gehouden. De imkers daar zijn erg trots op hun honingbij. En terecht, want zij dragen immers bij aan het behoud van een ernstig bedreigd beestje. Via, via, ben ik met wat imkers van daar in contact gekomen en kon ik mijn eerste volkjes van de zwarte bij krijgen.”

Waren ze zo onhandelbaar als wordt beweerd?

“Nee, zeker niet. Het zijn bijen waar je echt plezierig mee kunt werken. Oké, er kan er wel eens eentje steken. Maar mijn motto is: een echte imker werkt met bijen, niet met vliegen. Die doen niets. En er waren snel nog andere imkers uit de buurt die me volgden. Daarom startten we in 2015 met de vzw Limburgse Zwarte Bij (huidige naam: ZwarteBij.org). Alleen won de zwarte bij snel terrein, ook buiten Limburg. We kregen leden van in de Oostkantons, West-Vlaanderen en zelfs Nederland. Het vertrouwen in onze eigen inheemse honingbij groeit opnieuw. Iedereen wilt wel eens proberen.”

Jij bent dus heel veel naar Chimay moeten rijden om allemaal die koninginnen te laten bevruchten?

“Die eerste jaren wel. Duizenden kilometers elk jaar opnieuw. Het basismateriaal kwam allemaal uit Chimay. De larfjes die we daar gingen halen, werden onder de leden verdeeld. De koninginnen gingen naar de paringstand in Chimay om zich te laten bevruchten.” Het was absurd en niet ecologisch om jaarlijks zo veel kilometers af te leggen met als doel het behoud van onze inheemse honingbij, een oplossing dicht bij huis drong zich geleidelijk aan op.

Karel Hemerijckx

Hoe verklaar je die plotse revival van onze eigen zwarte bij?

“De laatste jaren zijn er heel veel imkers bijgekomen, en die doen dat vaak niet om vele potjes honing te kunnen vullen. Net als mij doen ze dat vaak vanuit een ecologisch perspectief. Dan is er eigenlijk maar 1 verantwoorde keuze en dat is het bijdragen aan het behoud van onze eigen zwarte bij. Bovendien heeft recent onderzoek aangetoond dat honingbijen van lokale origine significant hogere overlevingskansen hebben dan honingbijen van niet-lokale origine. Al die factoren samen maken haar weer populair, toch van zodra men haar in levende lijve aanschouwd heeft en gezien heeft dat ze niet agressief is. (lacht)”

Volgens jou kunnen die vreemde honingbijen ook een gevaar vormen voor onze inheemse hommels en solitaire bijen?

“Voor de kweek van de Carnica en de Buckfast is men afhankelijk van het continu importeren van nieuwe koninginnen. Dat betekent altijd een risico op het binnenhalen van nieuwe bacterië- of virusvarianten. Deze springen makkelijk over naar onze hommels en solitaire bijen als gastheer. Bovendien zijn Carnica- en Buckfastbijen enorm productief vergeleken met zwarte bijen, wat ook wil zeggen dat zij een hogere voedselcompetitie voor andere bestuivers met zich meebrengen.”

Gelukkig hebben we dan toch nog onze zwarte bij.

“Inderdaad. We moeten inzetten op het behoud van onze eigen honingbij. En dat niet alleen in Chimay. Daarom zijn we in Vlaanderen gaan zoeken naar een plek waar zo'n paringsstand zou kunnen opgesteld worden. Een

eiland heb je hier niet. Tenminste geen dat omgeven is door water. Maar er is er wel eentje helemaal omgeven door bomen: Bosland. Als het ergens in Vlaanderen zou kunnen lukken, dan zou het Bosland zijn. Middenin het gebied was de ideale locatie om een paringsstand op te starten. Daar zitten we ver genoeg van imkers die andere honingbijen hebben en is de kans op kruisingen relatief klein.”

Waarom willen jullie vermijden dat er te veel zwarte koninginnen elders hun zaad halen?

“Het in stand houden van onze inheemse zwarte bij is rechtstreeks gekoppeld aan het zuiver houden van haar genetica. In haar DNA zitten alle karakteristieken die nodig zijn om hier in onze contreien te overleven. Zou een zwarte koningin bevrucht worden door een vreemde dar, dan zou haar nageslacht genetisch niet meer alle benodigde kenmerken hebben en zwak zijn. Genetische pollutie is een van de drijvende factoren achter de extinctie van soorten, zo ook bij onze zwarte bij.

Dus in Bosland staat in feiten de enige Vlaamse spermabank van de zwarte bij?

“Sinds 2016 zijn we daar gestart met proeven. Dit samen met het Agentschap voor Natuur en Bos, lokale Natuurpunt-afdelingen en particulieren. En het werkt. Het afgelopen jaar hebben we onze zwarte bijen gecontroleerd op raszuiverheid. Klassiek gebeurt dat aan de hand van de vorm van de vleugeladers, maar we konden tevens enkele volkjes genetisch onderzoeken. Bijna een derde van de zwarte koninginnen was door zwarte darren bevrucht. Een zeer goed resultaat. Maar het moet nog beter omdat meer en meer imkers op de zwarte bij willen overschakelen. De interesse blijft stijgen.”

Hoe werkt zo'n paringstand eigenlijk?

“Hier in Bosland hebben we bijenkasten staan met heel veel zwarte darren in. Elke namiddag tijdens de paringstijd vliegen die in grote zwermen uit. In de buurt staan ook kleine kastjes met een maagdelijke koningin en een honderdtal werksters. Als de koningin klaar is voor haar bruidsvlucht vliegt ze de wolk van zwarte darren die elke namiddag de lucht boven Bosland kleurt, tegemoet en laat ze zich bevruchten door ongeveer 15 tot 25 darren. In haar buik zit een soort spermatheek waar ze het de rest van haar leven mee moet doen. Vijf jaar lang kan ze eieren gaan leggen. En dan is haar rijk ook uit.”

“De darren sterven meteen als de paring begint. Hun achterlijf barst letterlijk open wanneer ze de koningin bevruchten. Ze bloeden dood tijdens hun orgasme” DYLAN ELEN

En de darren?

“Die sterven eigenlijk meteen als de paring begint. Hun achterlijf barst letterlijk open wanneer ze de koningin bevruchten. Ze bloeden dood tijdens hun orgasme. De koningin trekt met haar achterste poten het levenloze lijf van de dar van haar af en dan valt hij simpelweg op de grond. Enkel de penis van de laatste dar mag in de koningin blijven zitten. Zo weten de werksters dat ze bevrucht is en kunnen ze beginnen ‘werken’. En de koningin die begint eieren te leggen. In de herfst wordt de eileg gestaakt, maar vanaf 21 december begint ze weer. In de zomermaanden worden er zelfs tussen de 1.500 en 2.500 eitjes per dag gelegd.”

Er sneuvelen dus heel wat darren. Hoe houden jullie dat mannenvolk op peil?

“Hier in Bosland staan intussen vier tot zes bijenkasten om darren te telen. Goed voor zo’n 40.000 darren. En om die bijenvolken sterk te houden voederen we ze bij met pollenpaté. Een zelfgemaakt deeg van bloedsuiker, honing en stuifmeel. Een noodzaak want een ‘degelijke’ dar verbruikt veel energie en moet reeds van larf af aan goed gevoed worden. We moeten deze bijenvolken in de best mogelijke omstandigheden houden. Ik kan niet genoeg benadrukken hoe belangrijk die darren en Bosland zelf zijn voor het voortbestaan van de zwarte bij in Vlaanderen en Nederland. Bosland is zowaar het Vlaamse refugium voor de zwarte bij, zonder bosland geen zwarte bijen meer bij ons. Niet enkel Naya en August weten het gebied te appreciëren. (lacht)”

Denk je dat de zwarte bij na verloop van jaren opnieuw zijn prominente plek gaat innemen?

“Ik zou dat in ieder geval heel graag zien. Het is de enige honingbij die evolutionair aan het kwakkelweer hier in Vlaanderen is aangepast. Ze vliegen zo ook uit bij slecht weer. De zwarte bij hoort thuis in dit klimaat. De geïmporteerde honingbijen niet. Zeker nu het erop lijkt dat we meer en meer met uiterste weersituaties te maken gaan krijgen lijkt onze zwarte bij in het voordeel. ”

En is jou wens realistisch?

“Een mens moet durven dromen. Hier in België zijn er intussen al een paar honderd Vlamingen die opnieuw imkeren met onze zwarte bij, enkele jaren terug was dat slechts een handvol. En je ziet dat onze zwarte bij ook in de andere landen binnen haar natuurlijke habitat weer terrein aan het winnen is. Ikzelf ben nu bezig met een PhD (doctoraat) over de zwarte bij in Wales aan de universiteit van Bangor in het Verenigd Koninkrijk. Want ook daar kennen ze hetzelfde probleem als hier met de honingbijen. Met behulp van

DNA-analyses ben ik daar gaan zoeken waar in Wales nog zuivere zwarte bijen rondvliegen. En ja, gelukkig zijn daar ook restanten en kunnen we beginnen aan een kweekprogramma voor conservatie. Wat nu gaande is met de zwarte bij, kan je een beetje vergelijken met wat de katholieke kerk een dikke eeuw geleden deed. ”

Euh?

“Die stuurde toch ook hun missionarissen en zusters uit om iedereen te kerstenen. Dat is wat nu bezig is met de zwarte bij. Nu zijn het nog een kleine vlekjes op de landkaart waar de zwarte bijenvolken zitten. Maar hun aantal neemt steeds toe naarmate meer en meer mensen onze zwarte bij echt leren kennen. Hopelijk zit ze op een dag ook opnieuw in de vrije natuur. Het zou toch fantastisch zijn als er terug zwarte bijen leven in holle bomen. Dat brengt ons meteen terug bij Winnie de Pooh. Waar het voor mij allemaal begon. (lacht)

Hoe komt onze oerbij eigenlijk aan haar naam?

“Heel simpel: haar kleur. Meer moet je daar niet achter zoeken. Haar lijf is zwart.”

En tenslotte nog een laatste vraag. Is de honing van een zwarte bij anders dan wij gewoon zijn?

“Tsja, daar zit een verschil in. De meeste mensen gaan dat niet proeven, maar streekeigen honing van streekeigen honingbijen, daar kan niets tegen op!”